

Revolutie op een laptop

De ontdekking van het onlineonderzoek

Op 2 februari 2011 reden na het middaggebed bussen het Tahrirplein op. Dagenlang hadden duizenden demonstranten dit verkeersknooppunt in het centrum van Caïro overstroomd en de afzetting geëist van president Hosni Moebarak, al dertig jaar dictator van Egypte. De mannen kwamen, gewapend met kapmessen, knuppels en scheermessen, de bussen uit. Ze waren niet gekomen om zich aan te sluiten bij de demonstranten, maar om ze aan te vallen.

Eerst liepen ze rond en uitten bedreigingen. Elders kwamen mannen op paarden het plein op, enkelen hadden kamelen opgezadeld en vielen de menigte zwaaiend met hun zwaarden aan. De dapperste demonstranten probeerden een stuk van het plein af te zetten. Maar de aanvallen kwamen ook van boven: aanhangers van het regime gooiden bakstenen en kokend water van de daken op de vluchtende betogers. Om zich staande te kunnen houden in de wolken traangas, hadden demonstranten natte doeken in hun mond gestopt. Soldaten keken alleen maar toe, terwijl ook journalisten op de korrel werden genomen. Demonstranten braken de straat open en pakten stenen om zich te verdedigen. Een tankcommandant, versted door het bevel dat hij niets mocht doen om onschuldigen te beschermen, stak de loop van een pistool in zijn mond en dreigde dat hij zich liever doodschoot dan dat hij niets deed. Andere soldaten verlieten domweg hun

post. 's Nachts werd hier en daar nog gevochten, maar veel verslaggevers waren vertrokken om hun verhalen door te geven. Terwijl de gevechtslinie heen en weer schoof, liep iedereen die nog buiten was de kans gewond te raken.

Eén journalist, Andy Carvin van National Public Radio, bleef de hele dag op zijn post en maakte een doorlopend verhaal van de Slag van de Kameel. Hij hoefde nooit dekking te zoeken of een in azijn gedoopte doek voor zijn mond te houden tegen traangas. Hij zat voor zijn computer in Washington D.C. en maakte een kroniek van de Arabische Lente via sociale media. 'Met iedere binnenkomende tweet kreeg ik een beter beeld van de situatie ter plaatse,' schreef hij later. 'De mensen die tweetten vanaf Tahrir hadden hun eigen buitengewone overzicht – maar dat was beperkt tot wat ieder zag. Ze konden niet vertellen wat zich elders op het plein afspeelde.'

'Ik stelde me voor dat ik in een helikopter over Tahrir vloog en naar het slagveld onder me keek,' legde hij uit. 'In mijn geest kwam het allemaal samen – begrip van de situatie zoals ik dat vermoedelijk ter plaatse nooit had gekregen.'¹

Maandenlang tweette Carvin tot wel achttien uur per dag, zeven dagen per week, om de verhalen te kunnen vertellen van de opstanden in Tunesië, Egypte, Bahrein, Libië, Jemen en Syrië. Vaak verzond hij meer dan duizend tweets op een dag – zo veel dat Twitter eens zijn account blokkeerde omdat ze hem aanzagen voor een spammer.² Buitenlandse correspondenten, die er prat op gaan zich naar het gevaar zelf te begeven, zien zijn werk vaak niet als echte journalistiek. Maar nu de nieuwsindustrie met bezuinigingen te maken kreeg, was het outsourcen van onderzoek aan sociale media een aantrekkelijke mogelijkheid. Het probleem was dat velen die tweetten, activisten waren met een agenda. Hoe konden journalisten – die de tweets op afstand lazen zonder de plaatselijke taal te kennen, laat staan de culturele context – het juiste verhaal krijgen?

De Arabische Lente riep op wat de zwaarwegendste nieuwsvraag zou worden van het digitale tijdperk: verificatie. Hoe kon je bepalen

of dat wat je binnenkreeg, waar was? Hoe wist je waar je naar keek?

Ik stelde mezelf precies die vraag toen ik nog een kantoorbaan had in Leicester, waar ik aan mijn bureau in het centrum gelivestreamde videobeelden bekeek die werden opgenomen door het raam van een hotelkamer met uitzicht op het Tahrirplein. De politie drong demonstranten terug, daarna werd de politie weer teruggedrongen, wat voor een merkwaardig schouwspel zorgde: de menigte die weg golfde, de menigte die weer terug golfde, de scène vertroebeld door traangas, stenen die door de lucht vlogen, spuitende waterkanonnen.

Al veel eerder had ik overwogen journalist te worden en misschien zelfs dit soort verhalen ter plaatse te verslaan. Maar op college deed ik het niet echt goed en ik maakte de studie niet af. Ik nam bureaubootjes aan, die ik echter nooit bevredigend vond. Van verre keek ik naar politici en beroemdheden en journalisten alsof ze van een andere soort waren. Ik vond geen plekje in de grotere wereld en geen enkel vooruitzicht op het hebben van enige impact. In plaats daarvan vluchtte ik in onlinevideogames, die ik met bezeten toewijding speelde, waarbij ik grote groepen spelers in verschillende landen bij elkaar bracht. Maar toen 9/11 plaatsvond, veranderde mijn belangstelling. Nieuws ging zo snel en kranten waren zo langzaam. Ik wilde meer weten en ontdekte een nieuwsgroep online, *Something Awful*, vol argumenten en inzichten over bijna elk denkbaar onderwerp. Ik kreeg een nieuwe obsessie: lopende zaken. In 2011 was de vroege morgen het fascinerendste deel van mijn dag geworden, als ik veel te vroeg op kantoor aankwam. Alleen met mijn computer surfte ik over het internet op zoek naar de laatste updates over de Arabische Lente.

Tot de beste bronnen behoorde Middle East Live, een blog met het laatste nieuws op de website van *The Guardian*. Wat me daaraan boeide waren de threads, samenhangende bijdragen aan fora en nieuwsgroepen, over de burgeroorlog in Libië, die was uitgebroken nadat de al zo lang zittende dictator Moammar Gaddafi met geweld demonstraties de kop had ingedrukt in de oostelijke stad Benghazi.

Het gevolg was een gewapende opstand van mannen zonder militaire opleiding, maar wel met AK-47's, die op pick-ups sprongen en naar de frontlinie reden. Gaddafi waarschuwde hen: 'Ik zal marcheren met de massa's en Libië centimeter voor centimeter, huis voor huis, kamer voor kamer, straat voor straat, een voor een zuiveren tot het land ontdaan is van het vuil.' In maart 2011 keurde de VN-Veilighedsraad aanvallen goed om burgers te beschermen, en de NAVO voerde luchtaanvallen uit tegen de regering.³ In de oorlog kregen de opstandelingen de overhand. Ze drongen vanuit de rebellenbolwerken Misrata, Benghazi en het Nafusagebergte op naar de hoofdstad Tripoli en Gaddafi's geboortestad Sirte.

Ik las zorgvuldig elk Engelstalig artikel dat ik kon vinden, scrolde door de nieuwsgroepen van Something Awful en scande twitterfeeds van Carvin en anderen. In Libië was het internet afgesloten, dus daar kwam weinig informatie vandaan. Een paar lawaaiige twitteraccounts beweerden van alles – maar zij hadden meestal een sterke bias, pro-opstand of pro-Gaddafi. Om deze beweringen op waarde te kunnen schatten las ik ook de tweets van buitenlandse verslaggevers die door het oorlogsgebied trokken. Deze journalisten, zo zag ik, verzamelden meer materiaal dan ze in hun artikelen kwijt konden. Op twitter schudden ze hun aantekeningenboekjes leeg en daar verschenen dan ook feiten die ik nergens anders had gelezen.

Midden augustus 2011 reed een groepje journalisten toevallig langs de stad Tawergha, niet ver van het opstandelingenbolwerk Misrata. Daar zagen ze brandende gebouwen. Er was echter belangrijker nieuws te verzamelen in een belangrijke stad in handen van de regering, Sirte, waar gevochten werd. Pas later kwam de wereld te weten wat zich had afgespeeld in Tawergha. De stad was een pro-Gaddafibolwerk geweest en toen de opstandelingen de stad oververd hadden, namen ze wraak en gaven tienduizend inwoners het bevel te verdwijnen. Daarna plunderden ze de stad en staken haar in brand – ze maakten er een spookstad van.⁴ Deze tweets – brandende woningen, vastgelegd vanuit autoramen – waren de eerste aanwij-

zingen dat hier een etnische zuivering had plaatsgevonden.

Iedere keer als ik een intrigerend detail had gevonden dat niet paste in de nieuwsartikelen, postte ik dat op Something Awful en in de commentaarsectie van het liveblog van *The Guardian*. Ik werd competitief en probeerde onderwerpen die eerder geen aandacht hadden gekregen, als eerste te posten. Iedere morgen grasduinde ik op mijn werk door het materiaal dat die nacht uit Libië was gekomen en maakte ik een overzicht van de links. In de loop der maanden breidde ik mijn bronnen uit met rapporten van groeperingen die opkwamen voor de mensenrechten, materiaal van YouTube, verklaringen op Facebook en foto's van Tumblr. Mijn niche, die zich tot duizenden posts uitbreidde, was het detail. Nooit probeerde ik een volledig verhaal te vertellen, waar verslaggevers altijd naar streven. Ik diepte informatie op die anderen konden gebruiken.

Deze eenvoudige ambitie bleek belangrijker dan ik me toen realiseerde. Juist in die tijd breidde zich een ecosysteem uit van alternatieve media, met heel veel dubieuze websites die bewust een verkeerde uitleg gaven aan video's en foto's om een politieke strijd te winnen. In tegenstelling tot de oprichters hiervan had ik geen persoonlijke banden met de Arabische Lente en geen partijpolitieke standpunten. Ik was alleen gefascineerd en ik hunkerde naar meer nieuwtjes. Daarvan deden er heel veel de ronde, maar veel ervan waren vals. Mijn focus kwam te liggen op *valide* informatie. Ik citeerde alle bronnen, maakte altijd duidelijk waar de informatie vandaan kwam en erkende altijd de beperkingen van mijn kennis. Deze benadering ontwikkelde zich tot wat een leidend principe zou worden van Bellingcat: de enige reactie op informatiechaos is transparantie.

In de vroege ochtend van vrijdag 12 augustus 2011 startte ik ongeduldig de computer op mijn werk op en vroeg me af wat de Arabische Lente me vandaag zou brengen. In Jemen hadden honderdduizenden mensen gedemonstreerd en het aftreden geëist van president Ali Abdullah Saleh, die herstellende was van een moordaanslag. In Syrië hadden veiligheidstroepen in verschillende steden het vuur ge-

opend op demonstranten die democratie eisten – president Bashar al-Assad weigerde macht af te staan.⁵ En in Libië waren de gevechten feller dan ooit in belangrijke plaatsen als Brega, een nederzetting van een paar duizend mensen aan de noordkust van Afrika en het zuidelijkste puntje van de Middellandse Zee.

De onaantrekkelijke buitenpost Brega was verworpen tot een slagveld, aangezien daar een olieraffinaderij gevestigd was en er een airstrip en een strategische haven lagen. Na een zes maanden durende strijd had Gaddafi's leger de plaats bezet, maar het werd belegerd door rebellen en de afloop zou een keerpunt kunnen worden in de burgeroorlog.⁶ De strijd woedde in het oosten van het plaatsje en van beide kanten kwamen granaten neer. De avond daarvoor hadden rebellen beweerd dat ze een deel van Brega in handen hadden. Maar vandaag, 12 augustus, zei de Libische regering dat zij in Brega heerste.⁷

Op YouTube verscheen een video van de rebellen. Deze behoorde tot een nieuw genre, de soldatenselfie, waarin strijders voor de camera opscheppen over hun veroveringen. In het trillerige filmpje liep een bebaarde man met een kaalgeschoren hoofd en een geweer vol zelfvertrouwen rond in het net veroverde Brega, naar hij beweerde. De vensters van de gebouwen waren met luiken afgesloten en de straten waren verlaten, er liep slechts een handvol rebellen in woestijnca-mouflagekleding. Dit zou bewijs kunnen zijn van de overwinning. Maar het kon ook zijn dat de rebellen logen.⁸

Terwijl traditionele journalisten hun verhalen beschermen tegen de concurrentie, was het ethos online om alles van enig belang te posten en het samen te doorgronden door inzichten met elkaar te delen. De geest van samenwerking was van begin af aan kenmerkend voor onlineonderzoek en bezielt Bellingcat tot op de dag van vandaag. Maar de verzekering dat bepaalde gegevens juist waren, leidde ook tot heftige onenigheid waarin anonieme aanhangers van deze of gene kant tegen de bevindingen tekeergingen die niet pasten in het narratief van hun voorkeur. Toen ik een commentaar plaatste op

het liveblog van *The Guardian* met daarbij een link naar de video van de rebel die beweerde dat zijn troepen Brega in handen hadden, werd ik direct terechtgewezen door een andere commentator. *Hoe is dat bewijs van wat dan ook? Weet je ZEKER dat dit Brega is? Dit kan OVERAL gefilmd zijn.*

Deze persoon had een punt. Hoe kon ik, die de stad nooit had bezocht, weten dat dit Brega was? Ik keek opnieuw de video af op zoek naar iets identificeerbaars. Een signaal als een uithangbord van een winkel zou me niet helpen aangezien ik geen Arabisch lees. Terwijl de soldaat praatte, vulde zijn gezicht grotendeels het beeld. Op de achtergrond waren witgekalkte gebouwen zonder verdieping te zien en lantaarnpalen, alles trillend in het beverige camerawerk.

Ik klikte op pauze en liep een rondje door het lege kantoor om mijn gedachten te ordenen. Ik hield halt bij de printer, pakte een vel papier en een pen en bekeek aan mijn bureau de video op YouTube opnieuw. Weer praatte de strijder terwijl hij door de tweebaansstraten liep en af en toe een hoek omsloeg. Nu maakte ik, terwijl ik almaar op pauze drukte, een schets van de wegen om hem heen en schiep zo een kleine plattegrond. Hij begon op een weg met een scherpe bocht, sloeg op een T-kruising linksaf, passeerde een gewapende rebel die op een hoek zat, kwam opnieuw bij een T-kruising, sloeg weer linksaf.⁹ Ik ging naar Google Maps, typte 'Brega' in en schakelde naar de modus waarin satellietbeelden op de wegenkaart worden geprojecteerd. Het stadje had drie woonwijken. In een daarvan stonden gebouwen van verscheidene verdiepingen. Nee, daar was het niet – mijn video toonde betonnen huizen zonder verdieping. De westelijke en de oostelijke wijken waren waarschijnlijker. Ik bekeek beide en probeerde het stratenplan te matchen met mijn krabbeltje van een plattegrond. Ik wist van mijn schets niet eens wat het noorden was. Ik bleef mijn kaartje maar draaien en draaien en vergelijken met het satellietbeeld.

Er viel me iets op: alleen de oostelijke woonwijk had bochtige wegen. Dat was een begin, maar nog steeds keek ik naar een doolhof van straten op Google Maps. Ik bleef mijn kaartje maar draaien tot-

dat het plotseling paste op het stratenplan, precies zoals op de kaart van Google. Om het te checken en opnieuw te checken speelde ik de video opnieuw en richtte me op ieder achtergronddetail. Als ik gelijk had, dan moest alles passen. Het open terrein achter de cameraman bijvoorbeeld, stond dat ook op het satellietbeeld? Ja.¹⁰ Alles paste. En ik had een miniscoop. Wat mijn ontdekking betekende, was dat de rebellen een deel van Brega hadden ingenomen, te weten de oostelijke woonwijk Nieuw Brega. Dat verklaarde hoe Gaddafi-getrouwen ook konden beweren dat ze Brega in handen hadden; dat kan de westelijke woonbuurt zijn geweest.

In mijn kantoor in Midden-Engeland had ik de frontlinie ontdekt van een oorlogsgebied, duizenden kilometers ver weg. Het enige wat ik nodig had gehad, was een filmpje op YouTube en Google Maps, en de hulp van een schetsje op printerpapier. Ik typte mijn ontdekking bij de *comments* van het liveblog van *The Guardian* en tweette mijn schets, afgebeeld op een kaart. In de jaren hierna zou twitter mijn voornaamste middel worden om bevindingen te verspreiden; op dit moment heb ik een kwart miljoen keer getwitterd. Maar dit was pas mijn zevende tweet. Ik was net begonnen. Ik had echter bewijs gevonden dat nog niemand had, zelfs niet de journalisten ter plaatse. Ik zag hoe mijn ontdekking doordrong in de nieuwsgroepen. En nu besteedden zelfs nieuwsprofessionals er aandacht aan.

Dit was een heerlijk gevoel en had een openbaring in zich. Met enig denkwerk kon je videobeelden van een perspectief van bovenaf construeren, het driedimensionale dat toch maar afleidt, vlak maken en van beverige beelden zoiets nauwkeurig als een plattegrond afleiden. Vanaf dat punt werd het een matching game. Ik was toevallig op 'geolocatie' gestuit, zoals we het allemaal gingen noemen, de eerste techniek van de digitale speurneus.

Bij iedere gelegenheid probeerde ik de opwindning van die ontdekking opnieuw te beleven. Op mijn volgende werkdag, maandag 15 augustus 2011, beweerden Libische rebellen dat ze het stadje Tiji hadden veroverd en ze hadden als bewijs een video online gezet. De vijf

minuten durende clip toonde geweervuur in een woestijn met nauwelijks iets herkenbaars. Tegen het einde had de cameraman een tank gefilmd die een weg afreed langs een moskee. Tiji is maar een klein plaatsje, dus veel moskeeën konden er niet zijn. De weg zelf bevatte aanwijzingen om de zoektocht te beperken. Er stond een smalle streep op om de weghelften te scheiden. Ik zette de clip op pauze en schatte dat de weghelft het dichtst bij de camera ongeveer twee tanks breed was. Tegenover de moskee stonden gebouwen zonder verdieping.

Ik vond Tiji op Google Maps en schakelde over op het satellietbeeld. Een simpele zoekopdracht leverde een lijstje op van alle moskeeën in Tiji, waarmee ik de wegen kon checken waaraan ze stuk voor stuk lagen om te zien of de lay-out van een ervan overeenkwam met die op de video. Ik had direct een weg die in aanmerking kwam, met een moskee waarvan de minaret aan de zuidkant stond. In de video stond de minaret aan de kant die het dichtst bij de weg was, met de koepel rechts van de minaret – dit kwam overeen met het satellietbeeld. Ook aanwezig in zowel video als op de satellietbeelden waren bomen achter de tank terwijl die voorbij reed, een muur buiten de moskee en een noordwaartse bocht in de weg. Hoe meer details ik vergeleek, hoe meer overeenkomsten ik vond. Alles paste. Een dag later wist ik de locatie vast te stellen van een video van een brandend aanplakbord met Gaddafi en kwam met geolocatie via Google Maps in de zuidwestelijke oase Sabha. En zo ging ik door, en ik postte alles op het liveblog van *The Guardian*. Eerder was ik een passieve consument van nieuws geweest en had ik bevindingen van anderen afgestruind. Nu had ik mijn eigen bevindingen. De via sociale media binnenkomende stroom informatie leek onmetelijk. Als je er slim doorheen ging, ontdekte je misschien iets.

Op 20 oktober 2011 verzamelden rebellen zich rond een rioolbuis aan de rand van Sirte. Uit een hol vol afval sleepten ze een 69 jaar oude man met het herkenbaarste gezicht van het hele land. Gaddafi was als verdoofd, hij zat vol bloed en werd op zijn knieën gedwongen. Hij

keek vol verwarring om zich heen en vroeg de rebellen: ‘Wat heb ik jullie misdaan?’ Een menigte sleepte hem over het zand, terwijl anderen de gebeurtenissen met hun smartphones vastlegden. Ze scheurden zijn overhemd van hem af en sloegen hem. Algauw was Gaddafi dood en stonden de filmpjes online.¹¹

Maar de geschiedenis wordt niet langer alleen door de overwinnaars geschreven. De verliezers, de voorbijgangers, de burens – ook zij hebben smartphones.

DE PERS IS DOOD, LEVE HET NIEUWS

Wanneer ik mijn bevindingen postte in de comments van *The Guardian* of op fora van Something Awful, dan verschenen ze er kort om weer snel te verdwijnen onder pagina’s met nieuwe comments. Ik wilde een archief bijhouden van ontdekkingen en begon een blog onder mijn al lang bestaande online-alias Brown Moses, naar de titel van een nummer van Frank Zappa.

Het Brown Moses-blog zou echter, zo besloot ik, over meer gaan dan alleen Libië; ieder onderwerp kwam in aanmerking. En er kwamen er steeds meer van. Na de dood van Gaddafi richtten de nieuwsjunks die de Arabische Lente volgden hun aandacht op andere plaatsen in de regio, vooral naar Syrië waar het conflict steeds heviger werd. Het regime-Assad bleef demonstranten oppakken en ombrengen, de oppositie had de wapens opgenomen en het conflict was geëscaleerd. De sociale media stonden vol beweringen en ontkenningen van beweringen, waardoor er veel was om in te zoeken. Maar eerst begon ik te graven in een nieuwsverhaal over het nieuws zelf.

Het schandaal van het hacken van smartphones in 2011 haalde elementen van de Britse krantenindustrie naar boven waarmee een patroon kwam bloot te liggen van misdadig en immoreel gedrag. Verslaggevers van tabloids hadden met de komst van de mobiele telefoons in de jaren 1990 ontdekt dat ze het nummer van iemand konden bel-

len, vervolgens via de voicemail de toegangscode (die bijna niemand veranderde) konden invoeren, om dan de privéboodschappen af te luisteren. Immorele verslaggevers gebruikten deze truc, naast achterbakse praktijken als het omkopen van politieagenten, om artikelen te publiceren waarbij ze deden alsof ze de informatie uit legitieme bronnen hadden. Ik vroeg me af of ik meer aanwijzingen zou kunnen vinden voor deze digitale misdaden. Er zat wel enige ironie in. Ik stond op het punt een nieuwe vorm van onderzoeksjournalistiek te gaan bedrijven, die helemaal gebaseerd was op open bronnen, om oude vormen van onderzoeksjournalistiek aan de kaak te stellen die dreven op gesloten bronnen.

In het centrum van het schandaal bevond zich een gewaardeerd onderdeel van het media-imperium van Rupert Murdoch, *The News of the World*, de best verkochte zondagskrant van Groot-Brittannië met 3,5 miljoen exemplaren per week, meer dan drie keer zoveel als het dagblad *The New York Times*.¹² ‘Het eerste wat ik deed wanneer ik in mijn goede naam werd aangetast of als mijn privacy schandalig werd geschonden, was juridisch actie ondernemen,’ legde acteur Hugh Grant, die openlijk de misdrijven van de tabloids aan de kaak stelde, in 2011 uit. ‘Wat ik niet deed, was openlijk de ergste praktijken van sommige bladen bekritisieren. Dat zou toen en nu alleen maar de wraak van de redacties hebben opgeroepen.’¹³ Politici waren net zo bang voor de Murdochpers, waartoe ook de best verkochte krant *The Sun* en het eliteblad *The Times* behoorden. Als het rijk van Murdoch parlementsleden niet mocht, dan betekende dat dat hun privélevens werden nagegaan en gepoogd werd hen via openbare vernederingen kapot te maken.¹⁴ Maar het was de zaak van Milly Dowler, een dertienjarig meisje dat in 2002 was vermoord door een seriemoordenaar, die tot het einde van deze praktijken leidde. Toen het schoolmeisje vermist werd en haar lot nog onbekend was, luisterden tabloidjournalisten illegaal haar voicemails af. Haar familie zag dat haar voicemails gewist waren en putten daaruit de valse hoop dat ze nog in leven moest zijn. Toen de werkelijkheid in 2011 aan het licht